

2. В останнє десятиліття увага вчених залучила можливість вписати регіональні ідентичності в контексті глобальних процесів. Багато регіональних ідентичностей формуються дослідниками саме з наміром підкреслити унікальність політичного, економічного, культурного, простору й часу даного регіону. Рух до європеїзації через регіональну ідентифікацію може бути виправдано природними умовами, яскравим прикладом якого може стати “причетність”, наприклад, до Чорноморського басейну.

3. В роботі обґрунтовується введення в наукову практику нової категорії, економіко-енергетичної ідентифікації, основою якої може бути енергетичний баланс регіону, енергетична культура, характеристика енергетичної інфраструктури та енергоменеджменту.

4. Економіко-енергетична ідентифікація – це інструмент забезпечення економіко-екологічної безпеки, який неможливий без подальшої регіоналізації, диверсифікації та екологізації енергетичного ринку, механізми якого мають бути *предметом подальших досліджень*.

Література

1. Спицин А. Россия и Казахстан в энерго-экологической интеграции / А. Спицин // Экономист. – № 5. – С. 29–38.
2. Забезпечення енергетичної безпеки України Під ред. С.І. Пирожкова / Рада національної безпеки і оборони України, Над. ін-т проблем міжнародної безпеки. – К.: НІПМБ, 2003. – 264 с.
3. Галушкіна Т.П. Экономические инструмент экологического менеджмента (теория и практика).– Одесса: ИПРЭЭИ НАН Украины, 2000, – 280 с.
4. Экономика и информация: справочник / [ред.-упоряд. Л.Г. Мельник]. – Суммы, 2005. – С. 94.
5. Комаровский В. Тимофеева Л. Торг между центром и регионами идет, но уместен ли он? // Власть. 1998. – № 8–9. – С. 69–73.
6. Качкин А.В. Этническая мобилизация и процесс регионализации: формы и механизмы / А.В. Качкин // Мир России. Сер.: Социология, Этнология. – Т. IX.– 2000.– № 4.– С. 136.
7. Кузич А.Е. Политическое управление и развитие российского федерализма / А.Е. Кузич // Россия. Политические вызовы XXI века. Второй Всероссийский конгресс политологов. – М., 2002. – С. 76–81.
8. Суханов В. Региональная идентичность в контексте глобализации: теоретический анализ / В.М. Суханов // Мировая экономика и международные отношения, 2009, – № 1 – С. 104–110.
9. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament “Black Sea Synergy – A New Regional Cooperation Initiative”, COM(2007) 160 final. Brussels, – 11.04.2007, – 40 p.

УДК 630.111

І.В. СТАШКО

Вінницький національний технічний університет

ФАКТОР УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ У МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Обґрунтовано принципи формування моделі управління якістю з врахуванням особливостей такого управління на сучасному етапі розвитку сільськогосподарських підприємств. Досліджено перспективи побудови механізму управління підприємствами на основі зростання якості.

The article substantiates the principles of quality management model formation within such a type of management on modern stage of agricultural enterprises development. It investigates the perspectives of constructing the enterprise management mechanism on the basis of quality increase.

Постановка проблеми. Характерним для сільськогосподарських підприємств України є домінування впливу кризових тенденцій, що мають місце впродовж всього періоду реформування галузі. Звідси завдання наукового обґрунтування шляхів забезпечення економічної безпеки підприємств цієї галузі на основі зростання конкурентоспроможності слід віднести до пріоритетних. В умовах загострення конкуренції на внутрішньому та зовнішньому ринках та погіршення паритету цін удосконалення системи управління якістю можна розглядати як один із перспективних напрямів вирішення проблеми загалом.

Аналіз останніх досліджень. Загальні постулати теорії менеджменту якості формувалася на основі наукових праць таких зарубіжних вчених як Е. Демінг, Дж. Джуран, Ф. Кросбі, О. Уільямсон, А. Робертсон, А. Фейгенбаум, Дж. Харрінгтон, М. Мінору та ін. Теоретичний та емпіричний матеріал, відображений у публікаціях зазначених авторів, свідчить про завершеність осмислення концепції ефективності управління якістю. Зазначені проблеми активно досліджувалися у сучасний період рядом російських та українських вчених, таких як Адлер Ю., Апілат Е., Бібік Ю., Буряк Р., Василенко В., Гличев А., Джерелюк Ю., Калита П., Кальцев В., Койфман Ю., Коц Г., Момот О., Михайлова Т., Муромец Н., Окрошко Н., Орлов О., Скрябіна Н., Стасюк Л., Сімченко Н., Сирмаміїх І., Сарнавская Т., Скуртол С., Ситниченко В. Ткачук Л., Трофімов К., Фатхутдінов Р., Шаповал М. та ін. До безперечних здобутків досліджень зазначених авторів слід віднести формулювання системності управління якістю; окрім того, активно і глибоко вивчалися деякі галузеві особливості управління якістю, що надало більш повне уявлення про особливості і технології регулювання.

Огляд наукової літератури з проблеми управління сучасним підприємством засвідчив, що фактор якості розглядається як основний стратегієутворюючий елемент; водночас історично сформувався напрям теорії управління якістю [1–2]. Проблема забезпечення конкурентоспроможного рівня якості (продукції та у більш широкому трактуванні) визначається [3–5] як одна з найважливіших для сільськогосподарського виробництва України; саме із недостатньою якістю продукції пов'язується відставання вітчизняного аграрного виробництва. Водночас, як засвідчив аналіз, відповідні наукові дослідження залишаються поодинокими і стосуються насамперед тих галузей АПК, де в останні роки спостерігається зростання ділової активності [6–9].

Натомість проблема залишається актуальною насамперед стосовно сільськогосподарського виробництва, сконцентрованого в межах діяльності сільськогосподарських підприємств, які вже тривалий час знаходяться в кризовому економічному стані. Саме проблема низької якості зерна у сільськогосподарському виробництві поки що залишається маловивченою. Водночас активні і складні трансформаційні процеси, що відбуваються на українських підприємствах, потребують доповнення існуючої концепції ефективності управління якістю з точки зору реалій функціонування постприватизаційних сільськогосподарських підприємств. Проблема залишається мало вивченою як з теоретико-методологічних і методичних позицій, так і з точки зору висвітлення реальних процесів, особливо щодо кризових в цілому тенденцій розвитку підприємств АПК. Звідси актуальними завданнями є обґрунтування ролі і значення потенціалу системи управління якістю як чинника підвищення ефективності функціонування сучасного вітчизняного підприємств.

Метою статті є дослідження стану існуючої системи управління якістю в сільськогосподарських підприємствах, причин низької якості продукції, організаційно-економічних шляхів вирішення проблеми (на прикладі виробництва зерна сільськогосподарськими підприємствами Вінницької області).

Результати досліджень. Для виявлення ролі і впливу фактору якості на показники економічної ефективності сільськогосподарських підприємств, зокрема, прибутковості виробництва, було використано метод факторного аналізу; для опису причин низької якості продукції та недостатньої ефективності системи управління якістю на підприємствах – методи глибокого інтерв'ювання та експертних оцінок, де опитували керівники і управлінці середньої ланки підприємств; для оцінювання втрат, пов'язаних із недосконалою якістю, та перспектив підвищення якості – метод структуризації витрат на якість.

Аналіз проблеми повинен здійснюватися за диференційованого підходу до групування підприємств – об'єктів дослідження. Як свідчить практика, на даний час у вітчизняному АПК отримали поширення декілька типів сільськогосподарського виробництва, а саме: 1) сільськогосподарські підприємства колективних форм організації виробництва; 2) фермерсько-селянські господарства; 3) господарства індустріального типу на орендній основі (потужні агрокорпорації). Наші дослідження показали, що система управління виробництвом в цілому, а також управління якістю зокрема у таких підприємствах істотно відрізняються. Звідси суть проблеми недостатньої якості, а також перспективи її вирішення об'єктивно будуть різними. Нами досліджувалася ефективність управління якістю сільськогосподарської продукції на прикладі господарств Хмельницького району Вінницької обл.

Слід особливо підкреслити, що вітчизняний досвід у сфері управління якістю вже у пострадянському періоді слід аналізувати передусім у руслі кризових за своєю природою соціально-економічних трансформацій періоду 90-х рр., коли українські сільськогосподарські підприємства вимушені були пережити гальмуючий ефект кризи мотивацій, погіршення економічно-промислової бази, неефективних управлінських принципів. Кризовий соціально-економічний стан значної частини підприємств АПК сьогодні лише підтверджує правомірність постановки проблеми. Проблема, на нашу думку, полягає передусім у неспроможності освоїти нові організаційні принципи управління якістю. Іншими словами, керівники підприємств, як правило, не розглядають проблему якості в силу існування низки більш актуальних (на їх думку) проблем, ігноруючи потенціал зростання за рахунок економічного ефекту вищої якості і обмежуючи тим самим розвиток власних підприємств.

У визначальній мірі успіх у більшості галузей вітчизняного АПК вимагає організаційних умов для забезпечення технологічної конкурентоспроможності на ринках – тобто здатності успішно конкурувати на протязі тривалого періоду шляхом пропозиції більш досконалих продуктів, що трансформує фактор поліпшення якості до розряду основних. Характерним стало і те, що, як засвідчили результати аналізу, діяльність окремих підприємств з забезпечення якості ставало підпорядкованим завданням в загальному антикризовому менеджменті за несприятливих економічних умов, і це не могло не відбитися на характері організаційних стратегій. Отже, економічний зміст парадоксу якості – як джерела додаткових витрат та водночас можливості збільшити прибутки – полягає не в інтенсивності використання ресурсів, а у способі їх організації.

Якщо розглядати економічні проблеми сільськогосподарських підприємств, зокрема, галузі виробництва зерна, яка сьогодні відноситься до проблемних в економічному контексті, то слід відзначити, що наявними залишаються потужні резерви для зростання якості зерна і – саме основне – можливості підвищення на цій основі економічних показників функціонування підприємств; більше того, проблема загострюється в останні роки, про що свідчать дані про усталене зменшення якості сільськогосподарської продукції у господарствах як масове явище. Рентабельність виробництва зерна сільськогосподарськими підприємствами регіону залишається в останні роки в межах 3–10 %, при чому на 77 % господарств (або 63 % площі сільгоспугідь району) цей показник не перевищує 4–5 %. У 2008 р. у переважній більшості господарств проблема збирання і реалізації зерна була актуальною не лише через низькі закупівельні ціни і обмеженість збуту, але й через низьку якість продукції. При цьому частка зерна вищої якості впродовж останніх десятиліть усталено зменшувалася, не зважаючи на зростання діапазону цін на зерно різного класу.

Лише в одному господарстві Хмельницького району – Хмельницькому відділенні ХПП “Миронівське” (с. Великомитники, колишній колгосп ім. Мічурина) – було досягнуто якості зерна, де 90 % становило зерно 3 класу, а рентабельність зернового господарства коливалася (в залежності від культур) від 25 до 47 %. Основним фактором таких високих показників стало, як показали дослідження, ретельне дотримання відповідних технологій, де, зокрема, регламентується не лише використання традиційних засобів хімізації, але й добрив, що містять необхідний перелік і вміст мікроелементів.

Використання методу оптимізації зернового господарства регіону за співвідношенням факторів потенційного зростання якості зерна, структури посівних площ та необхідної кількості ресурсів (на основі технологічних карт Хмельницькому відділенні ХПП “Миронівське”) засвідчило, що резерви зростання якості зерна (за цінними паритетами 2008 р.) дозволять підвищити рентабельність галузі на 50–170 % залежно від сільськогосподарської культури.

Використовуючи підходи до структуризації витрат, пов'язаних із забезпеченням та підтриманням якості продукції, представлений у науковій літературі [10], нами такі резерви були віднесені до статті “втрат від недостатньої якості”. На думку автора, будь-які оптимізаційні заходи повинні здійснюватися з розрахунку щодо даної статті втрат (витрат). Слід відзначити, що такі втрати і, відповідно, резерви покращення ситуації, знаходилися у безпосередній залежності від типу сільськогосподарського підприємства. Так, найменш ефективною була система управління якістю в традиційних колективних сільськогосподарських підприємствах, дещо вищою – у фермерських господарствах, тоді як найвищою – у потужних підприємствах холдингового типу. У таблиці 1 наведено дані щодо оцінювання таких втрат у різних за організаційно-правовими засадами типах підприємств. Такі втрати визначалися, виходячи з фактичного і потенційно можливого стану щодо якості продукції (тобто за різницею між фактичним та можливим доходами за даними на 2008 р.), а також на основі експертних опитувань фахівців і керівників підприємств щодо можливості підвищити якість зерна та необхідних витрат при цьому.

Таблиця 1

**Втрати від недостатньої якості продукції у сільськогосподарських підприємствах
Хмельницького району Вінницької обл. (за оцінками по відношенню до якості зерна у 2008 р.)**

Категорія господарств	Грн на 1 га посівів
I – С.-г. підприємства колективних форм організації виробництва	450–760
II – Фермерські господарства	170–240
III – Господарства індустріального типу на орендній основі	110–200

Примітка. За результатами авторських досліджень.

Результати аналізу засвідчили, що існуюча у колишньому СРСР система насінництва та відповідної системи контролю, яка і у ті часи мала досить помірну ефективність, в даний час фактично зруйнована. Сьогодні ж на практиці все більшого поширення отримують 2 варіанти організації управління якістю зерна: практично повна його відсутність як системи у низько прибуткових сільськогосподарських підприємствах та широке використання достатньо сучасних технологій потужними агрокорпораціями, де в межах таких технологій закладено потужні механізми досягнення та захисту якості продукції. Як засвідчили результати наших досліджень, при цьому виникають ряд питань, які потребують наукового вирішення стосовно обох варіантів: 1) виявити причини низької якості продукції у низько прибуткових підприємствах та обґрунтувати – навіть за несприятливих економічних умов – шляхи її підвищення (так би мовити, компромісний варіант оптимального розподілу ресурсів за умов критичної недостатності останніх); 2) навіть у потужних агрокорпораціях, за нашими спостереженнями, витрати на якість мають явно недостатню окупність, що може бути пояснене, в числі інших чинників, очевидно, соціальними дисфункціями діяльності організацій такого типу – недостатньою фаховістю та вмотивованістю менеджменту та неефективною системою контролю.

Також слід підкреслити значення фактору “інноваційності” для забезпечення ефективності управління якістю. Інновація для підприємства, орієнтованого на позитивний розвиток, це одне з радикальних структурних елементів постійного характеру, де інновації – це не різкі зміни, а накопичення збалансованих взаємних змін продукту виробництва та організації. Це обумовлює виключно важливе значення явища – навчання підприємства, яке не може асоціюватися із одноразовим придбанням навіть самої ефективної технології, а представляє собою тривалий, клопітливий шлях соціального процесу, який потребує постійного і всеохоплюючого перегляду виробничої практики і включає взаємодію людей, які зайняті функціонально різними видами діяльності.

Висновки. Зміни, пов'язані із формування ринкової моделі функціонування вітчизняних сільськогосподарських підприємств, водночас як істотно розширили можливості розвитку даного сектору економіки, так і обумовили загострення цілого ряду проблем організаційно-економічного, управлінського і соціального змісту. До таких слід віднести, в числі інших, і проблеми управління якістю. За цих умов формування моделі ефективності менеджменту якості вимагає пошуку нових теоретико-методологічних підходів.

Вирішення проблеми може бути здійснено на основі оптимізації як економічних, так і соціальних функцій діяльності підприємства. Результати аналізу ефективних сільськогосподарських підприємств, діяльність яких характеризується вищою якістю саме у такій постановці питання, дозволяють стверджувати про визначальну роль таких факторів: 1) наявність та реалізація ефективної та відповідно цілеспрямованої стратегії роз-

вितку підприємства; 2) рівень корпоративної культури саме з огляду на роль мотивів/цінностей щодо усталеного зростання якості; 3) організація виробничих процесів, що включає в себе також техніко-технологічні аспекти вирішення проблеми. Саме ці чинники обумовлюють і напрями подальших досліджень.

Література

1. Робертсон А. Управление качеством: пер. с англ. – М.: Прогресс, 1974. – 250 с.
2. Шаповал М.І. Менеджмент якості: Підручник. – К.: Т-во “Знання”, 2003. – 475 с.
3. Загальнодержавна комплексна програма підтримки та розвитку українського села “Добробут через аграрний розвиток” на 2005–2010 роки. – К.: ДАР, 2005. – С. 46–47.
4. АПК України: стан, тенденції та перспективи розвитку / За ред. П.К. Канінського. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 292 с.
5. Лінник В.Г., Михайлова Т.П. Інноваційний підхід до економічного контролю і аналізу якості продукції агропідприємств // Проблеми науки. – 2004. – № 2. – С. 22–30.
6. Буряк Р.І. Стан і перспективи розвитку галузі птахівництва в країнах ЄС, Центральної та Східної Європи // Ринкова трансформація економіки АПК: Монографія у чотирьох частинах / За ред. П.Т. Саблука, В.Я. Амбросова, Г.Є. Мазнева. Ч. 2. Підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва. – К.: ННЦ ІАЕ, 2002. – С. 536–539.
7. Морозова-Герасимович Н.А. Роль учета и анализа издержек производства в разрезе ассортимента продукции. Зб. наук. пр. Східноукраїнського національного університету. – Луганськ. № 3, 2000. – С. 255–258.
8. Буряк Р.І. Сучасні підходи до управління якістю продукції птахівництва // Науковий вісник НАУ. – 2002. – Вип. 56. – С. 317–319.
9. Харченко Т.Б. Шляхи поліпшення якості молочної продукції // Формування ринкових відносин в Україні. – 2005. – № 9 (52). – С. 50–53.
10. Організаційно-економічні фактори управління якістю на підприємствах: Монографія / Мороз О.В., Ткачук Л.М. – Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2005. – 137 с.

УДК 631/1:620.91

О.С. ШТАНЬКО
Вінницький національний технічний університет

ОБҐРУНТУВАННЯ СТРАТЕГІЇ БЕЗПЕКИ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ НА ОСНОВІ ЕКОНОМІКО-ЕНЕРГЕТИЧНИХ КРИТЕРІЇВ РОЗВИТКУ

Досліджено закономірності трансформації енергії та їх функціональний вплив на ефективність землеробства України на сучасному етапі розвитку галузі. Представлено економіко-енергетичне обґрунтування моделі такої ефективності різних груп сільськогосподарських підприємств.

The article concerns objective laws of power transformations and their functional influence on the efficiency of Ukraine's agriculture on modern stage of its development. Economic and energetic reasoning of the model providing such efficiency of different groups of agricultural enterprises is suggested.

Постановка проблеми. Сільське господарство України впродовж останніх десятиліть знаходиться під впливом реформ, пов'язаних із поширенням приватної власності та посиленням впливу ринкових відносин. Все це вплинуло на характер виробництва, його структуру, виробничі відносини. При цьому ситуацію низької ефективності і конкурентоспроможності галузі можна визнати як характерну впродовж всього періоду реорганізації. Звідси питання пошуку нової стратегії розвитку галузі, яка б мала істотно вищу ступінь узгодженості із загальним розвитком економіки країни, можна віднести до актуальних у науковому контексті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У більшості публікацій, наприклад [1], вказується на негативні наслідки реформ щодо сільськогосподарського виробництва в Україні, насамперед щодо його ефективності. Водночас, як свідчить огляд літературних джерел, невідповідності (дисбаланс) між критеріями ефективності макро- та мікроекономічного змісту обумовлюють полярні оцінки ринкових реформ. Пояснити це можна і тим, що категорія “ефективність” вже традиційно має багатогранне трактування, детальний аналіз даного питання здійснено у [2]. Так, ефективність розглядається у різних аспектах: соціально-економічному, технологічно-ресурсному, проектному та ін. Водночас існують різні підходи до опису ефективності – механістичний, соціальний, ієрархічний, інституціональний тощо. Така різноманітність підходів, а також особливості функціонування аграрної сфери у ринковому середовищі призвели до відсутності адекватної методологічної бази аналізу ефективності сільськогосподарського виробництва, бо одні і ті ж явища з боку різних підходів – наприклад, ресурсного і соціального – мають часто діаметральну ефективність.

Водночас із традиційно економічними показниками, цілим рядом авторів обґрунтовується перспективність використання для оцінювання ефективності сільськогосподарського виробництва методу енергетичного аналізу, основні положення якого – як вихідна у ретроспективному контексті праця в [3]. В Україні дана концепція набула певного поширення у методичних рекомендаціях і монографічних роботах [4–5]. Виходячи з цієї